

AMIN
MALUF

UBILAČKI
IDENTITETI

NASILJE
I POTREBA ZA
PRIPADANJEM

Prevela sa francuskog
Vesna Cakeljić

■ Laguna ■

Naslov originala

Amin Maalouf

Les Identités meurtrières

Copyright © Éditions Grasset & Fasquelle, 1998

Translation copyright © 2016 za srpsko izdanje, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

*Andrei
Ruždiju
Tareku
Zijadu*

Otkako sam napustio Liban 1976. godine da bih se nastanio u Francuskoj, koliko li su me samo puta pitali, sa najboljim namerama na svetu, osećam li se „više Francuz“ ili „više Libanac“. Vazda odgovaram isto: „I jedno i drugo!“ Ne iz kakve brige za jednakost ili pravičnost, već zato što bih lagao odgovorivši drugačije. Ono što čini da sam ja ja, a ne neko drugi, jeste to što sam time na razmeđu dve zemlje, dva ili tri jezika, nekoliko kulturnih tradicija. Upravo to definiše moj identitet. Da li bih bio autentičniji ako bih sebi amputirao jedan deo samoga sebe?

Onima koji mi postavljaju to pitanje objašnjavam dakle, strpljivo, da sam rođen u Libanu, da sam tamo živio sve do svoje dvadeset sedme godine, da mi je maternji jezik arapski, da sam najpre u arapskom prevodu otkrio Dimu i Dikensa i *Guliverova putovanja*, i da sam u svom selu na planini, selu svojih predaka, doživio prve dečije radosti i čuo neke priče koje će kasnije biti nadahnuće za moje romane. Kako bih mogao to da zaboravim? Kako bih ikada mogao da se otuđim od svega toga? Ali, s druge strane, već dvadeset dve godine živim na tlu Francuske,

pijem njenu vodu i njeno vino, moje ruke svakoga dana miluju njeno staro kamenje, svoje knjige pišem na njenom jeziku, i ona više nikada neće za mene biti strana zemlja.

Znači, pola Francuz, a pola Libanac? Nipošto! Identitet se ne raspoređuje, on se ne deli ni na polovine ni na trećine, niti se razvrstava po pregradama. Ja nemam više identiteta, imam jedan jedini, sačinjen od svih tih elemenata koji su ga oblikovali, prema posebnom „doziranju“ koje nikada nije isto od jedne do druge osobe.

Ponekad, kad završim objašnjavanje, do najsitnijih detalja, iz kojih tačno razloga potpuno prihvatam sve svoje pripadnosti u celini, neko mi priđe i šapne mi tapšući me po ramenu: „U pravu ste što tako govorite, ali šta zapravo osećate u najskrovitijoj dubini duše?“

Ovo uporno propitivanje dugo mi je mamilo osmeh. Danas se više ne smešim. Zato što mi se čini da ono obelodanjuje jedno gledište koje je među ljudima veoma rasprostranjeno, a u mojim očima i opasno. Kada me pitaju šta sam „u najskrovitijoj dubini duše“, to podrazumeva da u „najskrovitijoj dubini“ svakog čoveka postoji jedna jedina pripadnost koja nešto znači, nekakva njegova „duboka istina“, njegova „suština“, određena jednom zasnagom po rođenju i koja se više neće menjati; kao da ostalo, sve ostalo – njegov životni put slobodnog čoveka, njegova stečena uverenja, njegove sklonosti, njegov lični senzibilitet, njegovi afiniteti, njegov život, sve u svemu – ne znači ništa. A kada podstrekujemo naše savremenike da „ističu svoj identitet“, što danas tako često činimo, time im zapravo kažemo da moraju pronaći u dubi-

ni svoje duše tu tobožnju suštinsku pripadnost, koja je uglavnom verska ili nacionalna ili rasna ili etnička, i njome gordo vitlati pred tuđim nosom.

Ko god traži pravo na složeniji identitet biva marginalizovan. Mladić rođen u Francuskoj od roditelja Alžiraca nosi u sebi dve očigledne pripadnosti, i trebalo bi da bude u stanju da ih potpuno prihvati i jednu i drugu. Rekoh dve, da bi moj govor bio jasan, ali sastavni delovi njegove ličnosti mnogo su brojniji. Bilo da je reč o jeziku, o verovanjima, o načinu života, o porodičnim odnosima, o umetničkim ili kulinarskim sklonostima, u njemu se mešaju francuski, evropski, zapadnjački uticaji sa arapskim, berberskim, afričkim, muslimanskim... Obogaćujuće i oplemenjujuće iskustvo ukoliko se taj mladić oseća slobodan da ga doživljava u svoj njegovoj punoći, ukoliko se oseća ohrabren da prihvati svu njegovu raznovrsnost; i obrnuto, njegov životni put može da postane traumatičan ako ga svaki put kad se izjasni kao Francuz neki budu gledali kao izdajnika, štaviše, kao otpadnika, i ako svaki put kada istakne svoje veze sa Alžirom, s njegovom istorijom, njegovom kulturom, njegovom religijom, naiđe na nerazumevanje, na sumnjičavost ili na neprijateljstvo.

Situacija je još delikatnija s druge strane Rajne. Pomišljam na slučaj nekog Turčina rođenog pre trideset godina blizu Frankfurta, a koji je oduvek živio u Nemačkoj, čiji jezik govori i piše bolje nego jezik svojih očeva. U očima svog usvojenog društva, on nije Nemač; u očima društva svog porekla, on više nije pravi Turčin. Po logici zdravog razuma bilo bi moguće da on s punim pravom

ističe tu dvostruku pripadnost. Ali danas mu ništa u zakonima ni u mentalitetima ne omogućuje da harmonično prihvati svoj složeni identitet.

Uzeo sam prve primere koji su mi pali na pamet. Mogao sam da navedem i tolike druge. Slučaj neke osobe rođene u Beogradu od majke Srпкиnje, ali od oca Hrvata. Slučaj žene Hutu udate za Tutsija, ili obrnuto. Slučaj Amerikanca čiji je otac crnac a majka Jevrejka...

No, to su doista osobeni slučajevi, pomisliće neki. Pravo govoreći, ne verujem. Tih nekoliko osoba koje sam pomenuo nisu jedine koje imaju složen identitet. U svakom čoveku susreću se mnogostruke pripadnosti koje se katkada međusobno suprotstavljaju i primoravaju ga na veoma bolne izbore. Za neke, stvar je očigledna na prvi pogled; za druge, treba učiniti napor i sve sagledati pobliže.

Ko u današnjoj Evropi ne primećuje razdor, koji će se neminovno produbljivati, između pripadnosti jednoj višestruko sekularnoj naciji – francuskoj, španskoj, danskoj, engleskoj... – i pripadnosti kontinentalnoj celini koja se gradi? A koliko Evropljana, od Baskije do Škotske, takođe oseća snažnu i duboku pripadnost jednoj oblasti, svome narodu, svojoj istoriji i svome jeziku? Ko u Sjedinjenim Američkim Državama može još zamisliti svoje mesto u društvu ne pozivajući se na svoje poreklo – afričko, špansko, irsko, jevrejsko, italijansko, poljsko ili neko drugo?

To znači, rado priznajem, da su prvi primeri koje sam izabrao po nečemu posebni. Svi se odnose na bića koja nose u sebi pripadnosti što se danas žestoko sukobljava-

ju; bića koja su na neki način granična, kroz koja prolaze linije etničkih, verskih ili drugih lomova. Zbog same te situacije, koju se ne usuđujem da nazovem „povlaštenom“, njima je namenjena uloga da tkaju veze, da izglađu nesporazume, da urazumljuju jedne, smiruju druge, da poravnavaju, krpe... Njihova vokacija je da budu sponse, mostići, posrednici između raznolikih zajednica, raznolikih kultura. I upravo zbog toga njihova dilema je bremenita značenjem: ako te osobe ni same ne mogu da prihvate svoje mnogostruke pripadnosti, ako ih neprestano prozivaju da izaberu tabor, ako ih opominju da se vrate u redove svoga plemena, onda smo s pravom zabrinuti zbog funkcionisanja ovoga sveta.

„Prozivaju ih da izaberu“, „opominju“ ih, kao što rekoh. Ko ih opominje? Ne samo fanatici i ksenofobi svih fela već vi i ja, svako od nas. Upravo zbog tog ustaljenog načina mišljenja i izražavanja, tako duboko ukorenjenog u svima nama, zbog tog uskogrudog, isključivog, verski zatucanog, jednostranog poimanja koje svodi celokupni identitet na jednu jedinu pripadnost, proglašavanu sa strašću.

Eto tako se „fabrikuju“ koljači, dođe mi da vrisnem! Jedna pomalo nagla izjava, priznajem, ali koju nameram da obrazložim na stranicama što slede.

I

*Moj identitet,
moje pripadnosti*

Spisateljski život naučio me je da zazirem od reči. One koje mi se čine najjasnije često su najvarljivije. Jedan od tih „lažnih prijatelja“* upravo je „identitet“. Svi mi verujemo da znamo šta znači ta reč, i ukazujemo joj poverenje čak i kada ona, neosetno, stane da izvrće svoje značenje.

Nije mi ni nakraj pameti da iznova i iznova redefinišem pojam identiteta. To je primordijalno pitanje filozofije još od „Spoznaj samoga sebe!“, od Sokrata, pa sve do Frojda, preko tolikih drugih učitelja; da bih se danas iznova uhvatio s njim ukoštac, trebalo bi mi više stručnosti nego što imam, i mnogo više smelosti. Zadatak koji sam sebi odredio daleko je skromniji: pokušaću da shvatim zašto toliki ljudi danas čine zločine u ime svog ver-skog, etničkog, nacionalnog ili nekog drugog identiteta.

* Lažni prijatelj, franc. *faux ami*, reč koja u jednom jeziku pokazuje varljivu sličnost sa nekom rečju iz drugog jezika; u širem značenju, varljiva reč. Katkada lažni prijatelji imaju isti fonetski oblik u dva različita jezika, a sasvim drugačije značenje. (Prim. prev.)

Je li tako bilo još od pamtiveka, ili pak u naše vreme postoje neki specifični razlozi za to? Moje reči katkada će delovati isuviše elementarne. Stoga što bih želeo da vodim svoju misao najspokojnije, najstrpljivije, najčasnije moguće, ne pribegavajući nikakvoj vrsti žargona niti ijednoj varljivoj prečici.

U onome što se uobičajeno naziva „lična karta“ nalazimo ime, prezime, datum i mesto rođenja, fotografiju, nabrojane izvesne fizičke karakteristike, potpis, ponekad i digitalni otisak prsta – čitav niz oznaka koje ukazuju, bez mogućnosti zbrke, da je nosilac tog dokumenta Taj i Taj, i da ne postoji, među milijardama drugih ljudskih bića, ni jedna jedina osoba sa kojom možemo da ga zamenimo, makar to bio njegov dvojnjak ili njegov brat blizanac.

Moj identitet, to je ono što čini da nisam identičan ni sa jednom drugom osobom.

Tako definisana, reč identitet je relativno precizan pojam koji ne bi trebalo da izaziva nedoumice. Je li zaista potrebno dokazivati nadugo i naširoko kako bi se utvrdilo da ne postoje i da ne mogu da postoje dva identična bića? Čak i ako bi se sutra uspelo u „kloniranju“ ljudskih bića, čega se pribojavamo, i sami ti klonovi bili bi identični, u krajnjoj liniji, samo u trenutku svog „rođenja“; već sa prvim koracima u životu, postali bi različiti.

Identitet svake osobe sačinjen je od mnoštva elemenata, koje se očigledno ne ograničava na one zabeležene u matičnim knjigama. Postoji, naravno, za veliku većinu ljudi, pripadnost jednoj veroispovesti; jednoj nacional-

nosti, ponekad dvema; jednoj etničkoj ili jezičkoj grupi; jednoj široj ili užoj porodici; jednoj profesiji; jednoj ustanovi; izvesnoj društvenoj sredini... No lista je još mnogo duža, virtuelno beskonačna: možemo osećati veću ili manju pripadnost nekoj pokrajini, nekom selu, nekoj četvrti, nekom klanu, nekom sportskom ili stručnom timu, nekoj grupi prijatelja, nekom sindikatu, nekom preduzeću, nekoj partiji, nekom udruženju, nekoj parohiji, nekoj zajednici osoba koje imaju iste strasti, iste seksualne sklonosti, iste fizičke nedostatke, ili koje trpe ista štetna dejstva.

Sve te pripadnosti nemaju očigledno isti značaj, u svakom slučaju ne u istom trenutku. Ali nijedna nije potpuno beznačajna. To su sastavni delovi ličnosti, moglo bi se gotovo reći „geni duše“, pod uslovom da preciziramo da većinom nisu urođeni.

Ako se svaki od ovih elemenata može ustanoviti kod jednog velikog broja pojedinaca, nikada ne nalazimo istu kombinaciju kod dve različite osobe, i upravo to čini bogatstvo svakog bića, njegovu sopstvenu vrednost, to je ono što čini da je svako biće posebno i potencijalno nezamenljivo.

Dešava se da jedan događaj, srećan ili nesrećan, pa čak i neki slučajan susret, ima veću težinu u osećanju našeg identiteta nego pripadnost hiljadugodišnjem nasleđu. Zamislimo slučaj Srbina i muslimanke koji su se upoznali pre dvadeset godina u jednom sarajevskom kafiću, koji su se zavoleli, a zatim venčali. Nikada više oni neće moći

da imaju isto viđenje svoga identiteta kao neki potpuno srpski ili potpuno muslimanski par; njihov pogled na veru, kao i na domovinu, neće više biti isti. Svako od njih nosiće uvek u sebi pripadnosti koje su mu roditelji zaveštali po rođenju, ali neće ih više sagledavati na isti način, neće im više pridavati isti značaj.

Ne napuštajmo još Sarajevo. Ostanimo tamo, u mislima, radi jedne zamišljene ankete. Posmatrajmo, na ulici, jednog čoveka od nekih pedeset godina.

Okolo 1980, taj čovek bi se po svoj prilici izjasnio: „Ja sam Jugosloven!“, ponosito, ali bez emocija; ispitan malo detaljnije, verovatno bi precizirao da živi u Republici Bosni i Hercegovini i da potiče, uzgred, iz porodice sa muslimanskom tradicijom.

Isti taj čovek, da smo ga sreli dvanaest godina kasnije, kada je divljao rat, bez sumnje bi odgovorio spontano, i energično: „Ja sam musliman!“ Možda bi čak pustio i propisanu bradu. Mora da bi smesta dodao da je Bošnjak, i ne bi bio mnogo oduševljen ako bismo ga podsetili da se nekada ponosno izjašnjavao kao Jugosloven.

Danas bi se naš čovek, ispitan na ulici, najpre izjasnio kao Bošnjak, a zatim kao musliman; upravo je pošao u džamiju, naglasio bi; ali ističe takođe da njegova zemlja čini deo Evrope, i da se nada kako će jednog dana pristupiti Uniji.

Ako tu istu osobu pronađemo na istom mestu kroz dvadeset godina, kako li će hteti sebe da definiše? Koju će od svojih pripadnosti istaći na prvo mesto? Evropljanin? Musliman? Bosanac? Nešto drugo? Možda Balkanac?

Neću se upuštati u davanje prognoza. Svi ti elementi uistinu čine deo njegovog identiteta. Taj čovek je rođen u muslimanskoj porodici; po svome jeziku pripada Južnim Slovenima koji nekada behu ujedinjeni u okviru iste države, a danas više nisu; on živi na zemlji koja čas beše osmanska, čas austrijska, i koja je imala udela u velikim dramama evropske istorije. U svakoj epohi, ova ili ona njegova pripadnost do te mere se naduvala, ako tako mogu da kažem, da je pomračila sve ostale i da se poistovetila sa njegovim celokupnim identitetom. Verovatno su mu pričali, celoga života, svakojake bajke. Da je proleter i ništa drugo. Da je Jugosloven i ništa drugo. A u skorije vreme, da je musliman i ništa drugo; mogli su čak i da ga ubede, tokom nekoliko teških meseci, da ima više toga zajedničkog sa ljudima iz Kabula nego sa onima iz Trsta!

U svakome dobu našlo se ljudi koji su smatrali da postoji jedna jedina glavna pripadnost, toliko nadmoćna u svim prilikama u odnosu na ostale da se s punim pravom može nazvati „identitet“. Za jedne je to nacija, za druge religija ili stalež. Ali dovoljno je malo osmotriti različite sukobe koji se odvijaju širom sveta da bismo ustanovili kako nijedna pripadnost ne prevladava na apsolutan način. Tamo gde se ljudi osećaju ugroženi u svojoj veri, čini se da religijska pripadnost sažima njihov celokupan identitet. Ali ako su im ugroženi maternji jezik i etnička grupa, onda se divljački bore protiv svoje braće po veri. I Turci i Kurdi su muslimani, ali se razlikuju po jeziku; je

li njihov sukob time manje krvav? Hutu su katolici kao i Tutsi, a govore i istim jezikom, no je li ih to sprečilo da se međusobno masakriraju? I Česi i Slovaci su katolici, je li to pogodovalo njihovom zajedničkom životu?

Sve ove primere navodim insistirajući na činjenici da iako u svakom trenutku postoji određena hijerarhija među elementima koji sačinjavaju identitet svake osobe, ona nije nepromenljiva, ona se menja s vremenom i suštinski modifikuje ponašanje.

Pripadnosti koje su važne u svačijem životu nisu uostalom uvek one koje se odnose na jezik, boju kože, nacionalnost, stalež ili veru, a koje su na glasu kao najvažnije. Uzmimo slučaj jednog italijanskog homoseksualca u vreme fašizma. Za njega je taj specifičan aspekt njegove ličnosti imao određenog značaja, mogu da zamislím, ali ne više od njegove profesionalne aktivnosti, njegovih političkih opredeljenja ili verskih ubeđenja. Onda se najednom na njega obrušava represija državnog aparata, i on oseća da mu pretili poniženje, deportacija, smrt – izabravši ovaj primer, očigledno se pozivam na izvesne književne i filmske reminiscencije. Taj čovek, dakle, koji je nekoliko godina ranije bio patriota, a možda i nacionalista, otada više ne može da se raduje posmatrajući defile italijanskih trupa, i nesumnjivo mu dođe da poželi njihov poraz. Njegove seksualne sklonosti počele su, zbog proganjanja, da prednjače pred ostalim njegovim pripadnostima, zasenivši čak i nacionalnu pripadnost koja je, međutim, dostigla u to vreme paroksizam. Mora da se tek posle rata, u jednoj tolerantnijoj Italiji, naš čovek ponovo osetio u potpunosti Italijanom.

Često se identitet koji obznanjujemo preslikava – kao negativ – na identitet našeg protivnika. Jedan Irac katolik razlikuje se od Englezâ najpre po svojoj religiji, ali suočen sa monarhijom istaće da je republikanac, a ako ne zna dovoljno gelski* govoriće barem engleski na svoj način; neki katolički vođa koji bi se izražavao sa oksfordskim akcentom delovao bi gotovo kao odmetnik.

Našlo bi se tu još na desetine primera da ilustruju složenost – katkada vedru, a često tragičnu – raznih mehanizama identiteta. Izneću nekoliko na stranicama koje slede, neke ukratko, druge malo detaljnije; naročito one koji se odnose na regiju iz koje dolazim – Bliski istok, Mediteran, arapski svet, i pre svega Liban. To je zemlja u kojoj je čovek neprestano u situaciji da se pita o svojim pripadnostima, o svom poreklu, o svojim odnosima sa drugima, i o mestu koje može da nađe pod suncem ili u senci.

* Irski nacionalni jezik normiran krajem XIX veka na osnovu starih keltskih dijalekata. Neki u njemu vide ideološko oružje protiv hegemonije engleskog. (Prim. prev.)

Dešava mi se ponekad da obavim ono što bih nazvao svojim „ispitom identiteta“, kao što neki obavljaju svoj ispit savesti. Budući da moj cilj nije – verovatno je jasno – da pronađem u sebi samom nekakvu „suštinsku“ pripadnost u kojoj bih mogao da se prepoznam, ja zauzimam upravo suprotan stav: kopam po svome sećanju da istisnem što veći broj elemenata svoga identiteta, sakupljam ih, ređam ih, nijednog se ne odričem.

Potičem iz jedne porodice poreklom sa arapskog juga, vekovima naseljene na libanskoj planini, koja se potom raštrkala, uzastopnim seobama, na razne strane zemaljske kugle, od Egipta do Brazila, i od Kube do Australije. Gordila se time što je oduvek bila u isti mah arapska i hrišćanska, verovatno još od II ili III veka, to jest mnogo pre pojave islama, pa čak i pre nego što se Zapad preobratio u hrišćanstvo.

Činjenica da sam hrišćanin i da mi je maternji jezik arapski, koji je sveti jezik islama, jedan je od temeljnih paradoksa koji su skovali moj identitet. Govoriti tim jezi-

kom za mene znači tkati veze sa svima onima koji ga svakodnevno koriste u svojim molitvama i koji ga, u velikoj većini, znaju slabije nego ja; kada se čovek nađe u Srednjoj Aziji, i kada sretne kakvu učenu starinu na pragu neke timuridske medrese,* dovoljno je da mu se obrati na arapskom pa da se ovaj oseti kao na prijateljskoj zemlji i progovori iz duše, kako se nikada ne bi odvažio da učini na ruskom ili engleskom jeziku.

Taj jezik je ono što nam je zajedničko, što veže njega i mene i više od milijardu ostalih bića. S druge strane, moja pripadnost hrišćanstvu – bilo da je duboko religiozna ili samo sociološka, o tome nije reč – gradi, i sama, značajnu vezu između mene i približno dve milijarde hrišćana u svetu. Mnogo toga me deli od svakog hrišćanina, kao i od svakog Arapina i svakog muslimana, ali postoji isto tako sa svakim od njih izvesna neporeciva srodnost, u jednom slučaju verska i duhovna, u drugom jezička i kulturna.

To znači da je biti istovremeno Arapin i hrišćanin veoma specifična situacija, izrazito manjinska, i koju nije uvek lako prihvatiti; ona duboko i trajno obeležava osobu; pošto je reč o meni, ne poričem da je bila presudna u većini odluka tokom mog života, uključujući i odluku da napišem ovu knjigu.

I tako, razmatrajući odvojeno ova dva elementa svog identiteta, osećam se bliskim, bilo po jeziku bilo po veri,

* Timuridska dinastija (1370–1507) vladala je na području današnjeg Irana i Avganistana, a njen osnivač je Tamerlan (Timur Lang). (Prim. prev.)

dobroj polovini čovečanstva; uzimajući ta dva ista kriterijuma istovremeno, bivam suočen sa svojom specifičnošću.

Mogao bih da dođem do istog zapažanja sa drugim pripadnostima: to što sam Francuz delim sa šezdesetak miliona osoba; to što sam Libanac delim sa osam do deset miliona osoba, računajući i dijasporu; ali to što sam istovremeno i Francuz i Libanac, sa koliko osoba to delim? Sa nekoliko hiljada, najviše.

Svaka od mojih pripadnosti veže me za veliki broj ljudi; međutim, što su pripadnosti koje uzimam u obzir brojnije, moj identitet se pokazuje specifičniji.

Ako bih se malo više udubio u svoje poreklo, morao bih precizirati da sam rođen u okrilju zajednice zvane grko-katolička, ili melkitska, koja priznaje autoritet pape ostajući verna izvesnim vizantijskim obredima. Posmatrajući izdaleka, ova pripadnost je samo detalj, zanimljivost; posmatrajući izbliza, to je odlučujući aspekt moga identiteta: u zemlji kao što je Liban, gde su se najmoćnije zajednice dugo borile za teritoriju i za prevlast, članovi izrazito manjinskih zajednica kao što je moja retko su posezali za oružjem, i prvi su kretali u izgnanstvo. Ja sam pak oduvek odbijao da se uplićem u taj rat koji sam smatrao besmislenim i samoubilačkim; ali to stanovište, taj rezervisani pogled, to odbijanje da uzmem oružje, sve to i te kako ima veze sa mojom pripadnošću jednoj marginalizovanoj zajednici.

Dakle, melkit. Međutim, ako bi se neko, jednoga dana, pozabavio traganjem za mojim imenom u matičnim knjigama rođenih – koje su u Libanu, bojim se, ustanovljene

po principu verske pripadnosti – ne bi mu našao pomena kod melkitâ, nego u matičnoj knjizi protestanata. Iz kojeg razloga? Bilo bi predugačko za priču. Ovom prilikom ću samo reći da su u mojoj porodici bile dve suparničke verske tradicije, i da sam celog svog detinjstva bio svedok tih razdiranja; svedok, a ponekad čak i ulog u igri: naime, bio sam upisan u francusku školu jezuitske braće zato što mojoj majci, ubeđenoj katolikinji, beše stalo da me otrgne od protestantskog uticaja koji je tada prevladavao u mojoj porodici sa očeve strane, u kojoj su se deca tradicionalno usmeravala ka američkim i engleskim školama; i tako zbog tog sukoba postadoh frankofon, i kao posledica toga, za vreme rata u Libanu odlučih da se nastanim u Parizu, a ne u Njujorku, Vankuveru ili Londonu, i počeh da pišem na francuskom.

Da li da nižem i druge pojedinosti svoga identiteta? Da govorim o svojoj baki Turkinji, o njenom mužu maronitu iz Egipta, i o svom drugom dedi, koji je umro mnogo pre mog rođenja, a za kojeg mi kažu da beše pesnik, slobodni mislilac, možda slobodni zidar, u svakom slučaju žestoki antiklerikalac? Da li da se vratim sve do svog čukunstrica koji prvi beše preveo Molijera na arapski i prvi ga postavio na daske jednog osmanskog pozorišta, 1848. godine?

Ne, ovo će biti dovoljno, ovde bih se zaustavio i upitao: koliko ljudi sličnih meni može da podeli sa mnom ovih nekoliko nesaglasnih elemenata koji su oblikovali moj identitet i trasirali, u glavnim linijama, moj životni put? Veoma malo. Možda čak i niko. Naravno, upravo na tome želim da insistiram: zahvaljujući svakoj od mojih

pripadnosti, uzetih odvojeno, imam izvesnu srodnost sa velikim brojem meni sličnih; zahvaljujući istim tim kriterijumima, uzetim zajedno, imam svoj sopstveni identitet, koji se ne poklapa ni sa jednim drugim.

Malo ekstrapolirajući, kažem: sa svakim ljudskim bićem imam neke zajedničke pripadnosti; ali nijedna osoba na svetu ne deli sa mnom sve moje pripadnosti, pa čak ni veliku većinu njih; među desetinama kriterijuma koje bih mogao da nižem, dovoljno bi bilo samo nekoliko da bude jasno ustanovljen moj specifičan identitet, različit od bilo čijeg drugog, bio to identitet mog sopstvenog sina ili moga oca.

Pre nego što sam se latio pisanja prethodnih stranica, dugo sam oklevao. Jesam li morao da se baš toliko raspisem, na samom početku ove knjige, o svom sopstvenom slučaju?

S jedne strane, bilo mi je stalo da saopštim, služeći se primerom koji mi je najbliži, na koji način, sa nekoliko kriterijuma pripadnosti, možemo istovremeno istaći svoje veze sa sebi sličnima i svoju specifičnost. S druge strane, jasno mi je da što dalje odmičemo u analizi kakvog posebnog slučaja, više se izlažemo riziku da neko pobije da je baš taj slučaj poseban.

Konačno, bacio sam se u vatru, uveren da nijednoj osobi dobre volje koja bi se potrudila da obavi svoj sopstveni „ispit identiteta“ ne bi trebalo mnogo da otkrije kako je, u istoj meri kao ja, poseban slučaj. Svekoliko čovečanstvo sačinjeno je od samih posebnih slučajeva,

život je stvaralac različitosti, i ako postoji „reprodukcija“, ona nikada ne dela identično. Svakoj osobi, bez ijednog izuzetka, podaren je složen identitet; bilo bi joj dovoljno da sebi postavi nekoliko pitanja pa da izbiju na videlo neki zaboravljeni lomovi i neočekivana grananja, te da ona otkrije da je složena, jedinstvena, nezamenljiva.

To je upravo ono što karakteriše svačiji identitet: složen, jedinstven, nezamenljiv, pošto se ne može pomešati ni sa jednim drugim. Na ovome insistiram zbog jednog uobičajenog načina razmišljanja, i dan-danas toliko rasprostranjenog, a u mojim očima i veoma pogubnog, prema kome bi trebalo, da bismo potvrdili svoj identitet, jednostavno da kažemo „ja sam Arapin“, „ja sam Francuz“, „ja sam crnac“, „ja sam Srbin“, „ja sam musliman“, „ja sam Jevrejin“; onaj koji ređa svoje mnogobrojne pripadnosti, kao što sam ja učinio, smesta je optužen da želi da „rastvori“ svoj identitet u bljutavoj čorbi u kojoj bi se stopile sve boje. Međutim, ja nastojim da izrazim upravo nešto suprotno. Ne to da su sva ljudska bića ista, već da je svako različit. Nema sumnje da je neki Srbin drugačiji od nekog Hrvata, ali svaki Srbin takođe je drugačiji od bilo kojeg drugog Srbina, a svaki Hrvat je drugačiji od bilo kojeg drugog Hrvata. Ako se neki libanski hrišćanin i razlikuje od nekog libanskog muslimana, ja ne poznajem dva libanska hrišćanina koji su identični, niti pak dva muslimana, a da ne govorim o tome kako na svetu ne postoje dva identična Francuza, dva Afrikanca, dva Arapina ili dva Jevrejina. Osobe nisu međusobno zamenjive, i često uočimo kod dva brata koji su živeli u istom okruženju, u okrilju jedne iste ruandske ili irske ili

libanske ili alžirske ili bosanske porodice, razlike koje su naizgled minimalne, ali koje čine da njihove reakcije na političkom, verskom planu, ili u svakodnevnom životu, budu sušta suprotnost; koje će čak napraviti od jednoga od njih ubicu, a od drugoga pak čoveka dijaloga i pomirenja.

Sve što sam upravo rekao malo ljudi bi čak i pomislilo da izričito ospori. Ali svi se mi ponašamo kao da je drugačije. Obuhvatamo najrazličitije ljude istim nazivom, jer nam je tako lakše, pripisujemo im zločine, kolektivna dela, kolektivna mišljenja, takođe jer nam je tako lakše – „Srbi su poklali...“, „Englezi su opustošili...“, „Jevreji su zaplenili...“, „crnci su popalili...“, „Arapci odbijaju...“ Hladnokrvno izričemo sudove o ovoj ili onoj populaciji koja je navodno „radna“, „spretna“ ili „lenja“, „uvredljiva“, „podmukla“, „gorda“ ili „tvrdoglava“, a katkada se to završava u krvi.

Znam da nije realno očekivati od svih naših savremenika da preko noći promene svoje navike u izražavanju. Ali čini mi se važnim da svako od nas postane svestan činjenice da njegove reči nisu nevine, i da doprinose ovekovčenju predrasuda koje su se pokazale, kroz celu istoriju, kao opake i ubilačke.

Jer upravo naš pogled često zatvara druge u njihove najuže pripadnosti, i upravo ih naš pogled takođe može i osloboditi.

Identitet nije dat jednom zasvagda, on se gradi i preobražava celoga života. Mnoge knjige su to već kazale i podrobno objasnile, ali nije naodmet da opet istaknemo sledeće: elementi identiteta koje nosimo u sebi već po rođenju nisu brojni – nekoliko fizičkih karakteristika, pol, boja kože... Čak ni u ovome, uostalom, nije sve urođeno. Iako društveno okruženje očigledno ne određuje pol, ono ipak određuje smisao te pripadnosti; roditi se kao devojčica u Kabulu ili u Oslu nema isto značenje, žena ne doživljava na isti način svoju ženskost, niti bilo koji drugi element svoga identiteta...

Kad je reč o boji kože, mogli bismo izložiti sličnu opasku. Roditi se crn u Njujorku, u Lagosu, u Pretoriji ili u Luandi nema isto značenje, mogli bismo gotovo da kažemo kako nije u pitanju ista boja kože, sa identitetskog stanovišta. Za neko dete koje ugleda svetlost dana u Nigeriji, najvažniji element njegovog identiteta nije to što je crno a ne belo, već to što je Joruba, na primer, a ne Hausa. U Južnoj Africi, crna ili bela boja kože

i dalje je značajan element identiteta; ali etnička pripadnost – Zulu, Khosa itd. – barem je isto toliko značajna. U Sjedinjenim Američkim Državama potpuno je beznačajno to što si potomak Jorube a ne Hause; ali je zato kod belaca – Italijana, Engleza, Iraca ili drugih – etnička pripadnost odlučujuća za identitet. Sem toga, neko ko bi među svojim precima imao i belce i crnce bio bi viđen kao „crn“ u Sjedinjenim Američkim Državama, dok bi u Južnoj Africi ili u Angoli bio viđen kao „mešanac“.

Zašto je pojam rasnog mešanja u nekim zemljama uvažen, a u drugima nije? Zašto je etnička pripadnost u nekim društvima odlučujuća, a u drugima nije? Mogli bismo da pružimo, za svaki od ovih slučajeva, razna manje-više uverljiva objašnjenja. Ali nije to ono što me zaokuplja u ovoj etapi. Pomenuo sam ove primere samo da naglasim činjenicu da čak ni boja kože ni pol nisu „apsolutni“ elementi identiteta... Utoliko pre svi ostali elementi postaju još relativniji.

Da bismo odvagali šta je istinski urođeno među elementima identiteta, evo jedne misaone igre koja je izvanredan pokazatelj: zamislite neko dojenče koje bi bilo iščupano iz svoje sredine u samom trenutku rođenja i potom smešteno u sasvim drugačije okruženje; uporedite onda različite „identitete“ koje bi ono moglo da stekne, bitke koje bi moralo da vodi, i one kojih bi bilo pošteđeno... Treba li da preciziramo da ne bi imalo nikakvo sećanje na „svoju“ izvornu veru, ni na „svoj“ narod, ni na „svoj“ jezik, i da bi mu se moglo desiti da se žestoko bori protiv onih koji bi trebalo da su njegovi?